

ارزیابی متغیرهای تأثیر گذار بر زیبایی منظر تاریخی - فرهنگی آرامستان‌های اسلامی ایران (نمونه موردی تخت فولاد اصفهان)

فریبا وحیدزادگان^{۱*}، هما ایرانی بهبهانی^۲، محمدحسن طالبیان^۳

^۱ کارشناسی ارشد مهندسی طراحی محیط، مدرس دانشگاه آزاد اسلامی خوارسگان (اصفهان)

^۲ دانشیار گروه مهندسی طراحی محیط، دانشگاه تهران

^۳ استادیار گروه معماری، دانشگاه تهران

(تاریخ دریافت: ۹۱/۱۲/۱ تاریخ پذیرش: ۹۲/۲/۵)

چکیده

آرامستان‌های ایران در دوره اسلامی هویت و مفهومی متفاوت با آنچه که امروزه شاهد آن هستیم داشته‌اند و غالباً برای مردم به عنوان مکانی زیارتی - تفریحی، با حیاتی پویا مطرح بوده‌اند. هدف از این مقاله ارزیابی دیدگاه مردم از زیبایی با استفاده از آزمونی بصری و شناسایی متغیرهای مؤثر بر ارزیابی زیبایی منظر تاریخی - فرهنگی آرامستان‌های ایران در دوره اسلامی است. در این باره، آرامستان تخت فولاد اصفهان که در انتهای یکی از شاخه‌های محور تاریخی - فرهنگی اصفهان واقع است، به دلیل وسعت، کثرت مشاهیر مدفون در آن و وجود ابنیه ارزشمند تاریخی از مهم‌ترین محوطه‌های تاریخی و فرهنگی ایران محسوب می‌شود، مورد بررسی قرار گرفت. این مکان علاوه بر ارزش‌های مذهبی، ارتباط قوی بین شهروندان با مجموعه با وجود انتقال کاربری اصلی آن و به عنوان یکی از کانون‌های گردشگری اصفهان از دیر باز تا کنون، آینه تمام‌نمای فرهنگ و هنر ایران اسلامی بوده است. در این بررسی دو معیار تمرکز و آرامش برای نخستین بار به عنوان عوامل مؤثر در ترجیحات زیبایی مردم از مکان شناسایی شدند.

واژگان کلیدی: زیبایی، آرامستان، منظر تاریخی - فرهنگی، تخت فولاد.

در اینجا ابتدا و به اختصار منظر آرامستان‌های تاریخی که بر اثر توسعه داخل شهرها قرار گرفته‌اند به عنوان بخشی از منظر شهری و سپس از دیدگاه منظرشناسی منحصر به فرد در پیوند و رابطه قوی با مردم بررسی شده‌اند. در نهایت نیز ترجیحات مردم از زیبایی در چنین مکان‌هایی با استفاده از آزمون بصری و تحلیل کیفی شناسایی و معرفی گردیده‌اند.

۱. آرامستان‌ها به عنوان بخشی از منظر شهری

جان لنگ در معنای زیبایی، سه سطح از زیبایی را برمی‌شمرد: زیبایی حسی، زیبایی فرمی و زیبایی نمادین. او زیبایی حسی را به معنی خوشایند بودن دریافت حسی که از محیط به دست می‌آید، می‌داند و متوجه رنگ‌ها و صداها و بافت‌هایی است که در محیط وجود دارند. لنگ در تعریف زیبایی فرمی، اساساً متوجه شکل‌ها، ریتم‌ها، پیچیدگی‌ها و تزئین‌های بصری محیط پیرامون خویش است و زیبایی نمادین را در مفاهیم تداعی شده به واسطه عناصر تشکیل‌دهنده محیط می‌شناسد که به محیط معنا می‌بخشند و برای مردم خوشایند هستند. تقسیمات زیبایی‌شناسانه لنگ دارای دو بخش عمده است: یکی ساختار فرم و دیگری محتوای فرم. وی ساختار فرم را زیبایی‌شناسی فرمی و بررسی پاسخ‌های انسان را به محتوای فرمی، زیبایی‌شناسی نمادین، نامیده است (لنگ، ۱۳۸۱). آرامستان تخت فولاد اصفهان به سبب برخورداری از آثار معماری دوره‌های مختلف تاریخی نظیر بقعه‌ها و تکایا، آب انبارها، کاروان‌سرا، مساجد و آثار هنری از قبیل نقوش و حجاری، ماده تاریخی‌ها و به سبب حس ویژه محیطی خود دارای هر سه سطح از زیبایی عنوان شده است.

۲. آرامستان در منظر تاریخی - فرهنگی شهر

ارزش زیبایی‌شناختی هر فضا هنگامی قابل ادراک است که بتواند خود را به عنوان موجودی مستقل از ذهن برای ناظر بنمایاند و ذهن او را به فعالیت وادارد. در این حالت، فضا باید دارای پیام مشخص و مستقل باشد تا ناظر خود را در تقابل با آن احساس کند و برای دریافت فرم و محتوای آن تلاش نماید (آیوایان، ۱۳۸۱). آنچه عمر هر پدیده را افزایش می‌دهد، همراهی آن با مفاهیم و معانی است. در توسعه‌هایی با اهداف اقتصادی مختلف، زیبایی هم‌چون موضوعی اختیاری اضافی در نظر گرفته می‌شود و تجربه منظر بیش‌تر به فعالیت‌های خاصی مانند مکان‌های تفریحی محدود می‌شود (بل، ۱۳۸۲). در کنار زیبایی، مفهوم تعالی قرار دارد. توجه به زیبایی و تعالی در بالاترین حد کیفی طیف زیبایی‌شناسی منظر قرار دارند. بسط این دو مفهوم در قرن هجدهم افکار زیادی را به خود جلب کرد. بررسی این دو مفهوم به ما کمک می‌کند تا بفهمیم مردم چه چیزهایی را و به چه دلیل ترجیح می‌دهند. تجربه تعالی، زمانی رخ می‌دهد که شکوه منظره‌ای که درک آن دشوار است، حواسمان را فرا گیرد و ما در مناظری پیچیده و در مقیاسی بزرگ قرار بگیریم. در این هنگام احساس کوچکی و تا حدودی ترس را تجربه می‌کنیم. ممکن است این احساس آن قدر

آرامستان‌ها بخشی یکپارچه از مناظر فرهنگی به شمار می‌روند. بخش مهمی از ادراک زیبایی یعنی ادراک معنا، نشان‌ها و نمادها، علاوه بر آن که در زیبایی‌شناسی واجد اهمیت خاص هستند، مشخص‌کننده خصوصیات و چگونگی ارتباط مردم با مکان نیز محسوب می‌شوند. در بررسی زیبایی‌شناسانه مناظر فرهنگی همواره یک طرف رابطه را مردم تشکیل می‌دهند. در این‌جا سؤال اصلی این است که مردم در ارتباط با مناظر فرهنگی زیبایی را چگونه ارزیابی می‌کنند و یا چگونه منظر را زیبا می‌دانند؟ متغیرهای تأثیرگذار بر زیبایی منظر از دیدگاه بیننده چه متغیرهایی است؟ آرامستان‌ها فضایی با حس مکان قوی و منحصر به فرد هستند. هنرمندان ایرانی در طول تاریخ با جهان خارج و مواد آن ارتباط برقرار نموده و به شکل‌دهی محیط پرداخته‌اند. زیبایی منعکس از این فضاها انسان را در زمین و خاک محبوس و محصور نموده و او را به دنیایی ماورا آن‌ها هدایت کرده است. اصول فلسفی و نظری زیبایی در طراحی محیط و منظر در فرهنگ ایرانی شامل گرایش به تجرد، تعادل، هدایت‌گری، هماهنگی، وحدت و هویت است که تجلی کالبدی آنها از طریق نمادگرایی، رمزگرایی، مرکزگرایی، سلسله مراتب، تقارن، تداوم و انعطاف‌پذیری است (نقی‌زاده، ۱۳۸۲). فریتز استیل خصوصیات نظیر هویت، تاریخ، تخیل و توهم، راز و رمز، لذت، شگفتی، امنیت، سرزندگی، شور و خاطره را موجب برقراری رابطه متمرکز با مکان می‌داند (Steele, 1981). حس مکان نیز از عواملی است که سبب پیوند و رابطه قوی با مکان می‌گردد. از نظر نوربرگ شولتز حس مکان در مکان‌هایی یافت می‌شود که دارای شخصیت مشخص و متمایز هستند و شخصیت محیطی از چیزهای ملموس ساخته شده که دارای مصالح، شکل، بافت و رنگ است (Norberg-Schuls, 1997). هم‌چنین از نظر لینچ حس مکان عاملی است که میان انسان و مکان ارتباط برقرار می‌کند و وحدت به وجود می‌آورد. از نظر وی فضا باید هویت قابل ادراکی داشته باشد و قابل شناسایی و به یاد ماندنی و نمایان باشد تا حس مکان ایجاد کند. این نوع حس مکان می‌تواند احساس تعلق نیز به همراه داشته باشد (Cross, 2001). استفان کپلان در نظریه تکاملی‌اش بر عواملی نظیر اطلاعات مردم و میزان آشنایی آن‌ها با منظر، جهت‌یابی و کشف اطلاعات مطالعات جدید در ترجیح زیبایی تأکید دارد (Kaplan, 1987). ترجیحات زیبایی‌شناختی را نمی‌توان جدای از بررسی مفاهیم ذهنی افراد نسبت به مکان دانست، چرا که ادراک زیبایی همواره با عواطف شخصی و پیش‌زمینه ذهنی فرد در ارتباط است (Kaplan & Kaplan, 1991). نول معتقد است، شناخت زیبایی، فرآیندی ادراکی است که از مرحله عملکرد ذهنی و فعالیت حواس تا مرحله فعالیت‌های عملی و بروز الگوهای رفتاری ادامه می‌یابد. او برای گستره این فرآیند ادراکی، چهار سطح مختلف ادراک زیبایی‌شناختی قائل می‌شود که عبارتند از: سطح ادراک حسی، سطح ادراک معنایی، سطح ادراک نشانه‌ای و سطح ادراک نمادین (Nohl, 2001).

که در طول قرن‌ها، پیرامون یکی از بنیادی‌ترین مقولات فلسفی یعنی مرگ و زندگی، ذهن انسان را به خود مشغول ساخته است. این آرامستان از زمان صفویه به صورت آرامستان رسمی اصفهان شناخته شد و توسعه یافت و در دوره پهلوی به عنوان تنها گورستان شهر مورد استفاده قرار می‌گرفت. با گسترش شهر به ویژه به سمت جنوب، قسمت‌هایی از اراضی تخت فولاد به کاربری‌های دیگری همچون محله‌های مسکونی و مراکز دولتی مانند مدارس، مراکز درمانی و بهزیستی و بانک‌ها تبدیل شد که بر روی زمین‌های کشاورزی و بقایای باغ‌ها و عمارات عصر صفوی احداث شدند. در سال ۱۳۶۳ دفن اموات در این گورستان تاریخی ممنوع گردید، ولی با وجود از دست دادن کاربری اصلی خود، به دلیل رابطه قوی مردم با این مکان و استفاده از فضای بقعه‌ها و تکایا هم‌چنان به عنوان یکی از پرطرفدارترین و پربازدیدکننده‌ترین فضاهای شهری است.

۴. روش تحقیق

روش‌های ارزیابی کیفیت زیبایی مناظر به دو دسته ارزیابی دیدگاه مردم و ارزیابی توسط متخصصان تقسیم می‌شود (Arthur, 1977; Daniel & Vining, 1983; Zube, 1982). در مدل‌های ارزیابی تخصصی، ارزش‌گذاری بر اساس جنبه‌های بصری و عینی، و توسط ارزیاب متخصص در قالب رویکرد «زیبایی در ذات منظر» انجام می‌گیرد (Karjalanion, 1996).

در مدل‌های ارزیابی توسط ترجیحات مردم، رویکرد «زیبایی در چشم بیننده است» اهمیت می‌یابد و ارزش‌گذاری بر اساس احساس و ادراک افراد نسبت به منظر تفاوت بین این دو صورت می‌گیرد (Seamon, 1982; Tuan, 1974). این شیوه، امکان استنتاجات مناسب را بر اساس قضاوت‌های مردم امکان‌پذیر می‌نماید. مراحل این روش شامل تعیین جمعیت آماری، تهیه عکس، دسته‌بندی و انتخاب عکس، تهیه پرسشنامه مصاحبه، انجام مصاحبه و تحلیل‌های کمی مبتنی بر اطلاعات جمع‌آوری شده است (امین‌زاده، ۱۳۸۹).

از بین بیش از ۱۵۰ عکس که با دید ناظر از محدوده مورد مطالعه تهیه شد، ۱۲ عکس به نحوی انتخاب گردید که شامل عناصر تاریخی، آرامستان عمومی، فضاهای شهری نفوذ کرده به درون مجموعه، فضاهای بازسازی شده، مناظر روزمره از بافت یعنی جداره، نشانه، ورودی، فضاهای سبزی، بافت قدیم و جدید، ساختمان، مسیر پیاده، فضاهای تجمع و مکث و فعالیت‌های موجود را در برگیرد. در انتخاب تصاویر سعی گردید از انتخاب تصاویر مبهم یا نماهای مختلف از هر محل اجتناب شود. تصاویر به طور تصادفی چیده شدند تا پاسخگویان به ترتیب علاقه، آن‌ها را در مقیاسی شش قسمتی (اصلاً، خیلی کم، کم، تاحدودی، زیاد، خیلی زیاد) انتخاب نمایند. از طریق مقیاس ترتیبی می‌توان افراد، اشیا یا پدیده‌ها را طی سلسله مراتبی از زیاد به کم مرتب نمود. با این مقیاس می‌توان حساسیت، نگرش، تعلق و باور و احساسات پاسخگو را تعیین کرد (بیاتی و همکاران، ۱۳۹۱). این طیف معمولاً از پنج قسمت تشکیل شده است، البته بهتر است تقسیمات زوج

قوی باشد که قادر به رویارویی هر روزه با آن نباشیم، ولی به عنوان احساسی مهم و با ارزش باقی بماند و به گفته شوپنهاور ما را از پافشاری بر تمایلات برهاند. این گونه مناظر تخیل و ظرفیت قضاوت ما را متوجه خود می‌کند. احساس خطر بالقوه و نه بالفعل، شدت تمایل به این تجربه را افزایش می‌دهد. مهم‌ترین وجه تمایز زیبایی و تعالی آن است که در زیبایی، کل منظر را درک می‌کنیم و از آن لذت می‌بریم. بنابراین، می‌توان آن را ارزش‌گذاری کرد. در مورد تعالی، از آن‌جا که نمی‌توانیم به طور کامل آن را درک کنیم، ارزشی که می‌توان برای آن قائل شد به دلیل ایجاد حس ترس است. مناظر طبیعی به دلیل پیچیدگی الگوها و فرایندهایشان بیش‌تر قادر به ایجاد تجربه تعالی هستند. با این حال، مناظری که توسط انسان در مقیاس‌های بزرگ ایجاد می‌شوند، نیز می‌توانند چنین احساسی را ایجاد کنند (بل، ۱۳۸۲). واکنش ما نسبت به زیبایی در بیش‌تر مناظر طبیعی و نیز در مناظر فرهنگی یا طراحی شده نسبتاً خود به خودی است.

در منظر آرامستان‌ها به سبب برخورد با موضوعی که در حیطه ادراک انسان قرار ندارد و به صورت پدیده‌ای ناشناخته باقی مانده‌اند، و این که انسان به طور طبیعی از ناشناخته‌ها هراس دارد، تجربه زیبایی با تعالی همراه است. تجربه تعالی، تجربه‌ای است که می‌تواند راهی برای تحسین زیبایی فراهم کند و مقیاس انسان را در مقایسه با مناظر طبیعی و در برخی مناظر فرهنگی یا طراحی‌شده مورد توجه قرار دهد. آرامستان‌ها با حس مکان قوی و منحصر به فرد خود از معدود مناظر شهری هستند که زیبایی و تعالی به صورت توأمان دارند.

به هنگام رو به رو شدن مردم با منظری خاص، قبول حس زیبایی و تعالی تا حد زیادی مشترک و جمعی است. دیدگاه‌های فردی، لایه‌های فرهنگی و تجربه‌های قبلی همگی عوامل پس‌ادراکی هستند که به لحاظ شخصی سبب ایجاد تفاوت‌های جزئی در ادراک می‌شوند. در واقع اگر آگاهی ما از منظر بیش‌تر باشد به تجربه عمیق‌تری از زیبایی دست می‌یابیم (بل، ۱۳۸۲).

۳. نمونه مورد مطالعه: آرامستان تخت فولاد اصفهان

گورستان تخت فولاد اصفهان به عنوان نمونه‌ای از گورستان‌های تاریخی به مرور بر اثر توسعه، داخل شهر قرار گرفته و مدت‌هاست کاربری قبلی خود را از دست داده است. گورستان تخت فولاد با مساحت تقریبی ۷۵ هکتار در حاشیه جنوبی رودخانه زاینده رود اصفهان و در انتهای یکی از محورهای تاریخی شمالی - جنوبی شهر واقع شده است. مزار مقدس تخت فولاد با قدمتی دیرین پس از قبرستان بقیع و وادی‌السلام در نجف اشرف، شریف‌ترین و شکوه‌مندترین مزار جهان تشیع به شمار می‌آید. این گورستان تاریخی به دلیل وسعت، کثرت مشاهیر مدفون در آن و وجود ابنیه ارزش‌مند تاریخی جزو مهم‌ترین محوطه‌های تاریخی و فرهنگی ایران محسوب می‌شود؛ علاوه بر ارزش‌های مذهبی، موزه‌های گران‌بها از آثار دوره‌های مختلف معماری است و قدمت آن به قبل از اسلام می‌رسد (نیلفروشان، ۱۳۸۴). این مجموعه، جلوه‌گاه حس فضایی و کالبدی باورهایی است

علاوه بر انتخاب مناظر برتر، مهم‌ترین علت انتخاب نیز مورد پرسش قرار گرفت. تا از طریق مصاحبه‌ای آزاد به کشف اطلاعات عمیق و دقیق از مصاحبه‌شونده دست یابیم (براتی، ۱۳۹۱) و سپس با تحلیل محتوای پیام‌ها و تبیین مسأله بتوان به متغیرهای مؤثر بر نگاه ناظر در انتخاب مناظر برتر را مشخص کرد. جمع‌آوری داده‌ها با روش مصاحبه رویارو در مکان در مدت یک ماه انجام شد. متغیرهایی که توسط مردم به عنوان دلایل انتخاب تصاویر ذکر شدند در دو دسته مفاهیم ذهنی و مصادیق عینی دسته‌بندی شدند. منظور از مصادیق عینی علائم کالبدی قابل رؤیت منظر است و منظور از مفاهیم ذهنی فرایندهای ادراکی، شناختی و احساسی در ارتباط با منظر است.

باشند، زیرا برخی پاسخگویان چون نمی‌توانند به راحتی در یک مورد تصمیم بگیرند گزینه وسط را انتخاب می‌کنند (پیشین). پاسخگویان، گویه‌ها را بر مبنای طیف لیکرت بررسی می‌نمایند. اما این طیف با اعداد مشخص نشده است تا بر روی پاسخگویان تأثیر نگذارند. لذا پس از اتمام کار از طرف پاسخگویان، طیف با اعدادی شماره‌گذاری می‌شود (رفیع‌پور، ۱۳۷۴). طرز شماره‌گذاری در این پژوهش بین ۰ تا ۵ به ترتیب برای هریک از گزینه‌های طیف از اصلاً تا خیلی زیاد است. سپس مجموع امتیازها و میانگین امتیاز هر تصویر محاسبه گردید. در طیف لیکرت حداقل تعداد پاسخگویان مورد نیاز بین ۱۰۰ تا ۱۲۰ نفر تخمین زده شده است (پیشین). لذا نمونه مورد مطالعه شامل ۱۰۰ نفر به صورت ۵۰ نفر از بازدیدکنندگان سایر مناطق از سایت و ۵۰ نفر از ساکنان محله تخت فولاد که در ارتباط نزدیکی با سایت دارند، می‌شود.

تصویر شماره ۹

تصویر شماره ۵

تصویر شماره ۱

تصویر شماره ۱۰

تصویر شماره ۶

تصویر شماره ۲

تصویر شماره ۱۱

تصویر شماره ۷

تصویر شماره ۳

تصویر شماره ۱۲

تصویر شماره ۸

تصویر شماره ۴

جدول شماره ۱: میزان ترجیحات مردم به مناظر انتخابی

شماره عکس	میانگین امتیاز کل پاسخگویان	۵۰ نفر از بازدیدکنندگان سایت		۵۰ نفر از ساکنان سایت	
		میانگین امتیاز	مجموع امتیاز	میانگین امتیاز	مجموع امتیاز
۱	۲	۱,۵	۷۵	۲,۵	۱۲۵
۲	۲,۷۵	۳,۵	۱۷۵	۲	۱۰۰
۳	۳,۲۵	۳,۵	۱۷۵	۳	۱۵۰
۴	۴,۴۷	۴,۷۶	۲۳۸	۴,۱۸	۲۰۹
۵	۰,۵	۰,۲۶	۱۳	۰,۷۴	۳۷
۶	۱,۲۵	۱,۰۶	۵۳	۱,۴۴	۷۲
۷	۴	۳,۲۶	۱۶۳	۴,۷۴	۲۳۷
۸	۲,۷۵	۳	۱۵۰	۲,۵	۱۲۵
۹	۳,۷۵	۲,۷۶	۱۳۸	۴,۷۴	۲۳۷
۱۰	۲,۵	۱,۲۶	۶۳	۲,۷۴	۱۳۷
۱۱	۱,۷۵	۲,۲۶	۱۱۳	۱,۲۴	۶۲
۱۲	۳	۱,۶۸	۸۴	۴,۳۲	۲۱۶

خاطره از مکان، حضور آب، دل‌باز بودن و وسعت فضا و قدمت و تاریخ سایت در انتخاب تصاویر برتر مؤثر بوده‌اند. مهم‌ترین معیارهای ذکر شده در انتخاب تصاویر توسط بازدیدکنندگان آشنایی با مکان، هویت و خاطره خوش از مکان و در مورد ساکنان مجاور سایت پس از هویت و آشنایی با مکان، نوساز و تمیز بودن و وجود پوشش گیاهی و کاربری‌های مورد نیاز آنهاست. تکیه بابا رکن‌الدین، با بیش‌ترین انتخاب، از نشانه‌های شهری است. سایر معیارها و مصادیق عینی و ذهنی ذکر شده توسط بازدیدکنندگان نیز در جدول شماره ۲ نشان داده شده است.

جدول شماره ۲: دسته‌بندی متغیرهای عینی و ذهنی ذکر شده توسط مردم

مفاهیم ذهنی	مصادیق عینی
با معنا بودن و حس مکان	آشنایی با مکان
معنویت	نظم و آرامش تفکر
سرزندگی	فضای سبز
هدایت و جهت‌یابی مناسب	نوساز بودن و نظم
خاطره خوش (دلبستگی)	کارایی / عملکرد
تفکر	فضای مکت و نشستن و کفسازی مناسب
نبود موانع بصری	وسعت فضا
امنیت	روشنایی
سرزندگی و قداست	حضور آب
حس مکان و نشانه گذر زمان	قدمت و تاریخ
اصالت	هماهنگی فرم‌ها
معنویت و خاطره خوش	دل‌باز بودن
اغتشاش بصری	تنوع فرم‌های همجوار

انتظارات مردم که پایه ارزش‌گذاری آن‌ها از زیبایی محیط است، عمدتاً از طریق ارزش‌گذاری بر ویژگی‌های عینی درک می‌شود (امین‌زاده، ۱۳۸۹). نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که تصاویر شماره ۴ مربوط به تکیه بابا رکن‌الدین، قدیمی‌ترین بقعه موجود در سایت و از نشانه‌های شهری و عناصر هویت بخش سایت است که آرامستان در گذشته به نام آن خوانده می‌شد. تصویر شماره ۷ مربوط به محوطه بازسازی شده باغ طوبی که متشکل از چند تکیه قدیمی بوده و اکنون بازسازی و بهسازی و منظرسازی گردیده است. تصویر شماره ۹ مربوط به محوطه سبز جلوی تکیه بابا رکن‌الدین است که با عناصر گیاهی و آب منظرسازی شده و برای تفرج استفاده می‌گردد. این سه تصویر به ترتیب بیش‌ترین انتخاب‌ها را داشته‌اند. تصاویر شماره ۵ مربوط به ورودی کوچه واله، مجاور تکیه تویسرکانی است که محل تلاقی بافت تاریخی تکیه با بافت مسکونی است و در آن هیچ‌گونه حائلی بین عنصر تاریخی و شهری وجود ندارد و طراحی کاشت مجموعه، تصادفی و بدون هدف صورت گرفته است، تصویر شماره ۶ در مجاورت موزه علوم و فنون به سمت خیابان بابا رکن‌الدین، شاهد تجاوز ساختمان‌های مرتفع مسکونی به حریم بصری منظر تاریخی هستیم و طراحی کاشت این قسمت نیز بدون تأمین آسایش اقلیمی و به صورت تصادفی است و بعضاً به سایت نیز آسیب وارد کرده است. نبود نشانه و یا جهت‌یابی مناسب مانع از شناسایی دقیق این بخش توسط صاحب‌شوندگان و امتیاز کمتر آن شده است. تصویر شماره ۱۱ مربوط به ضلع شمالی مجموعه و مجاورت قبرستان عمومی با بافت مسکونی بدون وجود حائل، نیز کم‌ترین انتخاب‌ها را داشته‌اند. در پرسش‌هایی که در مورد علت انتخاب تصاویر صورت گرفت، مشخص گردید عواملی چون آشنایی و شناختن محل تصویر، حضور عناصر گیاهی، نوساز بودن و تمیزی محل، عملکرد زیارتی و معنوی محل، وجود محل‌های نشستن و

بحث و نتیجه گیری

همان گونه که در پژوهش‌های گذشته می‌توان دید عواملی نظیر هویت، تاریخ، راز و رمز، لذت، شگفتی، امنیت، سرزندگی و خاطره موجب برقراری رابطه متمرکز با مکان و سبب برقراری ارتباط میان انسان و مکان می‌گردد و وحدت به وجود می‌آورد. فضاهایی که قابل شناسایی و به یاد ماندنی هستند به سبب ایجاد حس مکان موجب برقراری ارتباط میان ناظر و منظر می‌شوند.

اطلاعات مردم و میزان آشنایی آن‌ها با منظر در تشخیص زیبایی آن‌ها تأثیر فراوان دارد. از تحلیل پاسخ‌های مصاحبه‌شوندگان در انتخاب تصاویر دو عامل تمرکز و آرامش برای نخستین بار به عنوان عوامل مؤثر در تشخیص زیبایی‌شناسانه مردم و انتخاب تصاویر، شناسایی شدند و می‌توانند به فهرست عوامل قبلی افزوده شوند. به گونه‌ای که بسیاری از پاسخ‌دهندگان، جدا شدن از هیاهوی زندگی با قرار گرفتن در سایه و بازگشت به خود و تفکر را از عوامل انتخاب تصاویر و اولویت‌های حضور خود در سایه معرفی کردند. بازگشت به تعادل نیز از علل انتخاب تصاویر به خصوص در تصاویری که مربوط به محل آرامستان عمومی است، ذکر گردید. این معیار را می‌توان صرفاً وابسته به کاربری و فضای آرامستان دانست. لیکن دو عامل آرامش و تفکر به عنوان عوامل مؤثر بر تشخیص زیبایی‌شناسی مردم از مکان و رابطه متمرکز با آن، می‌توانند در طراحی سایر مناظر شهری مورد توجه قرار گیرند. آرامستان‌ها، محلی است برای بازگشت به خود، بنابراین فضای آرامستان باید به این نیاز پاسخ مناسب دهد. آرامستان، فضایی است که انسان را متوجه خودش می‌کند و سبب تمرکز و آرامش انسان می‌شود. این ویژگی را در کم‌تر فضایی در شهر می‌توان یافت و چنانچه سایر فضاهای شهری نیز در صورت امکان به نحوی طراحی شوند که فردیت انسان مورد توجه قرار گیرد، به گونه‌ای که انسان خود را باز یابد، احساس راحتی و امنیت بیشتر و قابلیت تمرکز بیشتر می‌شود.

نتیجه دیگر آن که توافق عمومی در انتخاب تصاویر زیبا وجود دارد. ویژگی تصاویر برگزیده که بیش‌ترین درصد انتخاب‌ها را به خود اختصاص می‌دهند؛ شامل هویت، قدمت، ارتباط مردم با مکان، اصالت، معنویت، حضور آب و پوشش گیاهی، نوساز بودن و جهت‌یابی راحت است. ضمن این‌که از اصول فلسفی و نظری زیبایی در طراحی محیط و منظر در فرهنگ ایرانی که قبلاً ذکر شد، بهره‌مند هستند. مراکز معنوی و حوزه‌های اجتماعی که دربرگیرنده معانی مشترک از قبیل اصالت و آرامش برای مردم هستند، بیش‌تر مورد توجه قرار دارند.

فهرست منابع و مراجع

۱. امین زاده، بهناز (۱۳۸۹)، «ارزیابی زیبایی و هویت مکان»، **مجله هویت شهر**، شماره هفتم صص ۱۴-۳.
۲. آبوزیان، سیمون (۱۳۸۱)، «زیبایی‌شناسی و خاستگاه آن در نقد معماری»، **مجله هنرهای زیبا**، شماره ۱۲، صص ۶۴-۷۰.
۳. براتی، ناصر؛ زهره داوودپور و مرجان منتظری (۱۳۹۱)، **روش تحقیق در مطالعات محیطی**، انتشارات ساکو، تهران.
۴. بل، سایمون (۱۳۸۲)، **منظر، الگو، ادراک**، فرایند، ترجمه بهناز امین‌زاده، انتشارات دانشگاه تهران.
۵. رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۸)، **کندوکاوها و پنداشته‌ها: مقدمه‌ای بر روش‌های شناخت جامعه و تحقیقات اجتماعی**، شرکت سهامی انتشار، چاپ دهم، تهران.
۶. لنگ، جان (۱۳۸۱)، **آفرینش نظریه معماری**، ترجمه علیرضا عینی‌فر، انتشارات دانشگاه تهران.
۷. نقی زاده، محمد (۱۳۸۲)، «مبانی فلسفی زیبایی‌شناسی طراحی محیط و منظر ایرانی»، **مجله محیط‌شناسی**، ویژه‌نامه طراحی محیط، شماره ۲۹ و ۳۰، صص ۶۱-۸۰.
۸. نیلفروشان، محمدرضا (۱۳۸۴)، **تربت پاک: معرفی تخت فولاد اصفهان**، انتشارات گلدسته، اصفهان.
9. Arthur, L. M., Daniel, T.C. and Boster, R.S., (1977), "Scenic assessment: an overview", *Landscape Planning*, 4.
10. Cross, Jennifer E. (2003), "What is Sense of Place", *Research on Place & Space Website*, 20 Feb. 2003; 12 Mar, 2003
11. Karjalanian. E., (1996), "Scenic Preferences of clear cut areas in Finland", *Landscape research*, Vol 21, No 2.
12. aplan. R. and Kaplan. S. (1991), "The Experience of Nature: A Psychological Perspective", Cambridge University. Cambridge, UK .
13. Kaplan. S., (1987), "Aesthetics, affect, and cognition: environmental preferences from an evolutionary perspective", *Environment and Behavior*, 19.
14. Nohl, W., (2001). "Sustainable Landscape Use and aesthetic perception preliminary reflection on future landscape aesthetics", *Landscape and Urban Planning*, 54.
15. Norberg-Schulz, Christan (1997), "The Phenomenon of Place", Princeton Architectural Press, New York.
16. Seamon, David, (1982), "The Phenomenological Contribution to Environmental Psychology", *Journal of Environmental psychology*, 2.
17. Steele, Fritz (1981), "The Sense of Place", CBI Publishing Company, boston.